

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

БОДНАР Сергій Вікторович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри
правознавства ПВНЗ Вінницького фінансово-економічного університету

<https://orcid.org/0000-0003-3322-6279>

УДК 342.9

DOI 10.32782/LAW.UA.2020.3.40

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, розкрито загальнотеоретичні підходи щодо тлумачення поняття відповідальності у її соціологічному контексті. Акцентовано увагу на тому, що юридичну відповідальність суб'єктів забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти найбільш доцільно розглядати у її позитивному та негативному контекстах.

Ключові слова: суб'єкт, забезпечення, державно-приватне партнерство, юридична відповідальність.

Постановка проблеми

Забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти являє собою складну, багатоаспектну діяльність, що здійснюється розгалуженим механізмом, до якого входить низка суб'єктів та цілий спектр інструментів. Окреме місце та особлива роль серед цих інструментів належить юридичній відповідальності. Остання є дуже важливим засобом регулювання суспільних відносин, забезпечення їх стабільності та безпеки. Відповідальність є з одного боку свого роду відповіддю суб'єкта суспільних відносин, вираженою у його поведінці, на правила, вимоги і запити, що адресовані до нього тією чи іншою спільнотою, членом якої він є чи прагне стати; а з іншого – вона (тобто відповідальність) являє собою форму або прояв реакції суспільства (чи певної спільноти, соціальної групи) на поведінку суб'єкта, яка не відповідає встановленим нормам, правилам, вимогам тощо.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, пов'язані із діяльністю суб'єктів забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти, у своїх наукових працях розглядали: С.С. Вітвицька, С.Д. Данасарова, Т.В. Іванова, О.В. Золотарьова, В.К. Лебедева, О.М. Луценко, М.В. Корнієнко, Л.В. Підвашецька, О.О. Охріменко, Т.О. Чепульченко та багато інших. Втім, незважаючи на суттєві теоретичні здобутки, в науковій літературі фактично відсутні комплексні наукові дослідження присвячені юридичній відповідальності суб'єктів забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти.

Мета і завдання дослідження

Мета наукової роботи полягає у тому, що визначити поняття та розкрити особливості юридичної відповідальності суб'єктів забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти. Задля досягнення даної мети необхідно вирішити наступні завдання: узагальнити загальнотеоретичні підходи щодо визначення поняття відповідальності; розкрити зміст юридичної відповідальності суб'єктів забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти у її негативному та позитивному аспектах.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо визначення поняття та розкриття особливостей юридичної відпо-

відповідальності суб'єктів забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти.

Виклад основного матеріалу

В цілому відповідальність є одним із ключових інститутів як соціального регулювання в цілому, так і правового зокрема. Т. О. Чепульченко цілком слушно відмічає, що формування громадянського суспільства і правової держави нерозривно пов'язане з проблемами взаємної відповідальності держави і громадянина, важливою стороною якої є категорія відповідальності, яка на сучасному етапі набуває дещо іншого соціального призначення і позбавляється лише карального характеру. Соціальна відповідальність, наголошує Т. О. Чепульченко, є найважливішим елементом взаємозв'язку особи та суспільства, вона здійснює функцію регуляції поведінки індивіда відповідно до вимог суспільства. З розвитком суспільства, відповідальність набула провідної ролі в політичних, духовно-ідеологічних та інших відносинах; її вдосконалення є необхідною умовою суспільного розвитку. Основи відповідальності, як соціального явища було закладено вже в моральних нормах первіснообщинного ладу. У античних філософів ідея відповідальності входила до категорії «справедливість», «розумність» як необхідна поведінка, як неухильне слідування законам [1]. О. М. Луценко наголошує на тому, що соціальна відповідальність – поняття, що має двояке значення. З одного боку, це дотримання суб'єктами суспільних відносин вимог соціальних норм. З іншого (у випадках безвідповідальної поведінки, що не відповідає вимогам норм чи порушує суспільний порядок) – соціальна відповідальність особи полягає в тому, що вона зобов'язується нести додатковий обов'язок особистого чи майнового характеру. Це обов'язок особи оцінити власні наміри та здійснювати вибір поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, а у випадку порушення їх – обов'язок звітувати перед суспільством і нести покарання. Соціальна відповідальність розглядається у двох аспектах відповідно до того, якою є поведінка особи – соціально корисною чи соціально шкідливою [2, с.92].

О.В. Золотарьова та В.К. Лебедева, висвітлюючи сутність соціальної відповідальності, відмічають, що вона виступає як відносно само-

стійний вид відповідальності, якому притаманні специфічні риси і, перш за все, надання переваги інтересам широких верств населення, навіть коли вони не співпадають з інтересами особистості або референтної групи [3, с.9]. З іншого боку, зауважують дослідники, це широке системне поняття, яке передбачає врахування вимог як суспільства в цілому, так і всіх його структурних елементів. Слід відмітити, що соціальна відповідальність є загальною категорією по відношенню до юридичної відповідності, при цьому, вона не зводиться до будь-якого з видів відповідальності і не є їхньою сукупністю. Це соціальний зріз різних видів відповідальності, який розкриває соціальну сутність кожного з них з точки зору надання пріоритету соціально-значущим аспектам діяльності, поведінки, не нанесення збитку як соціальному цілому, так і конкретній особистості. Соціальна відповідальність не носить примусового характеру, приймається добровільно соціальними суб'єктами, регулюється суспільними нормами, за порушення яких можуть бути застосовані лише суспільні санкції (засудження громадською думкою, ЗМІ, або схвалення, підвищення іміджу, довіри), в той час як за порушення юридичних норм можуть бути застосовані санкції у відповідності з адміністративним, навіть кримінальним кодексом [3, с.9].

Відмітимо, що відповідальності притаманні щонайменше два аспекти – суб'єктивний та об'єктивний. О. О. Охріменко та Т. В. Іванова акцентують увагу на тому, що відповідальність має два критерії: об'єктивний, що характеризує об'єктивну зумовленість діяльного суб'єкта зовнішніми соціальними вимогами, тобто, його залучення до соціальних зв'язків та взаємовідносин; і суб'єктивний, який визначає соціально та моральнопсихологічні якості особи як суспільної істоти, як продукту суспільного виховання, формування і розвитку, що виявляє усвідомлення особою свого обов'язку, своєї невинності перед суспільством [4, с.9-10]. Науковці зауважують на тій обставині, що соціальна відповідальність має дихотомічний характер, що означає не лише взаємне сумління, відповідальне ставлення суб'єктів суспільних відносин до своєї суспільно значимої поведінки, але й відповідальність держави перед суспільством і людиною. Отже, соціальна відповідальність суб'єктів суспільних відносин і

держави має бути взаємною [4, с.10]. Таким чином, підсумовують дослідники, соціальна відповідальність – це соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами. Соціальна відповідальність і соціальна безпека нерозривно пов'язані між собою. Соціальна відповідальність є гарантом соціальної безпеки загалом і особистої безпеки людини зокрема, засобом підтримання і зміцнення соціальної злагоди, цілісності суспільства, держави [4, с.10].

Вище наведені особливості соціальної відповідальності, як загальної категорії, притаманні й юридичній відповідальності, що є різновидом першої. Більшість дослідників-правознавців акцентують увагу на двоаспектній природі юридичної відповідальності, яку диференціюють на позитивну та негативну. Перший пов'язаний із неухильним і своєчасним дотриманням суб'єктами правовідносин позитивно унормованого обов'язку (обов'язків) для здійснення позитивних, корисних для суспільства та держави функцій. У свою чергу негативна юридична відповідальність ґрунтується на причинно-наслідкових (детермінаційних) юридичних зв'язках між деліктом та наступною негативною реакцією на нього суспільства та держави із застосуванням до суб'єкта цього делікту відповідних санкцій [5, с.94].

Ми згодні з дослідниками, які наполягають на тому, що не можна не зважати на позитивний бік юридичної відповідальності. Разом із тим слід відзначити, що вона не має настільки чітких меж, підстав і порядку застосування як негативна відповідальність, а також у більшій мірі орієнтована на морально-етичний бік людської поведінки і суспільних відносини. Однак теоретики права останнім часом все частіше акцентують увагу на тому, що розбудова правової, демократичної держави, а також виховання свідомого і законслухняного громадянина є неможливими засобами лише засобами покарання (тобто негативної або ретроспективної відповідальності). Позитивна відповідальність є важливим моментом правової свідомості та правової культури особи. На важливості позитивної відповідальності певним чином акцен-

тує увагу і нормотворець, наприклад, встановлюючи правила етичної поведінки для публічних службовців (професійна етика).

З огляду на вище викладене, можемо дійти висновку, що позитивний аспект юридичної відповідальності суб'єктів забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти полягає у глибоко усвідомленій цими суб'єктами необхідності, доцільності і корисності правомірної поведінки, що полягає у розрізі досліджуваної проблематики, у належному виконанні цими суб'єктами своїх повноважень, здійсненні своїх прав і обов'язків під час вирішення питання про здійснення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти та у процесі його безпосередньої реалізації. До цього виду відповідальності суб'єктів закликає, так би мовити, ціла низка нормативно-правових положень, закріплених у Конституції та Законах України, а також у підзаконних актах централізованого та договірному характеру. Ця відповідальність встановлюється не у вигляді негативних наслідків за протиправні дії суб'єктів вище згаданого забезпечення, а через спонукання їх до добровільної сумлінної, законної і справедливої поведінки у межах відносин, що так чи інакше стосуються державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти. До такої відповідальності поведінки, наприклад, закликають принципи державно-приватного партнерства, закріплені у статті 3 Закону України «Про державно-приватне партнерство», крім того, якщо проаналізувати меморандуми, укладені МОН України у рамках державно-приватного партнерства, можна побачити, що у змісті практично кожного із цих документів містяться положення, які зобов'язують сторони до правомірної, добросовісної, рівноправної, відкритої, взаємоприйнятної і взаємовигідної поведінки [6].

Однак, попри вище викладене, з приводу важливості позитивного аспекту юридичної відповідальності, слід констатувати, що у багатьох випадках, обставинах, ситуаціях ефективності та дієвості її форм і методів впливу на суб'єктів недостатньо, оскільки потрібні більш рішучі та жорсткі заходи впливу, якими якраз і наділена негативна юридична відповідальність, про що свідчить і зміст її численних визначень, які наводяться дослідниками у доктринальних, навчальних, енциклопедичних джерелах,

у правовій періодиці. Зокрема, правники тлумачать юридичну відповідальність як: застосування до особи, що скоїла правопорушення, примусових заходів, передбачених санкцією порушеної норми, у встановленому для цього процесуальному порядку від імені держави і на підставі закону [7]; передбачені нормами права і здійснювані в правових відносинах у процесуальному порядку уповноваженими державою суб'єктами засоби державного примусу до особи, яка вчинила правопорушення, що тягне для неї обов'язок зазнавати несприятливих наслідків особистого, майнового або організаційного характеру, вид і міра яких передбачені санкціями правових норм [8, с.375]; передбачені санкціями норм права, забезпечені можливістю застосування державного примусу несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких відповідний суб'єкт права зазнає за вчинене правопорушення (порушення суб'єктивних прав) і які процесуально закріплені в передбаченому законодавством порядку; передбачені санкціями норм права вид і міра обов'язку суб'єкта права зазнати позбавлення особистого, майнового, організаційного характеру у правовідносинах, що виникають із факту правопорушення; передбачені нормами права та здійснювані у процесуальній формі спеціально уповноваженими суб'єктами заходи негативного характеру, які застосовуються до суб'єкта правопорушення за умови наявності необхідних підстав [9, с.16]; передбачені нормами права обов'язок особи, яка вчинила правопорушення пережити втрату певних соціальних благ, як покарання за таке правопорушення [10, с.213]; передбачена нормами права міра державного примусу, що застосовується щодо особи, яка вчинила правопорушення [11, с.168]; застосування заходів державного примусу до правопорушника для відновлення порушеного порядку та покарання особи, яка вчинила це правопорушення [12].

Отже, юридична відповідальність у її негативному контексті (або аспекті) являє собою реакцію держави на протиправну поведінку (дії чи бездіяльність) суб'єкта, що виражається у негативній оцінці та публічному засудженні цієї поведінки як такої, що порушує встановлений режим законності та правовий порядок, посягає на охоронювані законом соціальні цінності, права, свободи, інтереси індивіду-

альних та (або) колективних суб'єктів, і передбачає застосування до особи правопорушника з підстав, у порядку і межах визначених законодавством, несприятливих для неї заходів, вид і міра яких також визначаються законом, і виконання правопорушником яких забезпечене силою державного примусу. Такий підхід до розуміння негативного (або ретроспективного) боку юридичної відповідальності є справедливим і для відповідальності суб'єктів забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти.

Однією із основних властивостей негативної юридичної відповідальності є її чітка законодавча регламентація, тобто її підстави, порядок, межі і суб'єкти застосування, а також різновид і обсяги тих несприятливих наслідків, які має зазнати (претерпіти) для себе правопорушник, прямо закріплюються у законодавстві. В силу тих обтяжень і ускладнень, які несе негативна юридична відповідальність для особи, вона не може і не має бути такою «розпливчастою» і неконкретизованою як позитивна відповідальність. Аналіз положень нормативно-правових актів, прийнятих у централізованому порядку свідчить про те, що зазначена відповідальність врегульована досить поверхнево. Так, для прикладу, у чинному Законі про «Державно-приватне партнерство» від 01. 07. 2010 р. № 2404-VI з приводу відповідальності міститься всього декілька невеличких положень, а саме те, що суб'єкти несуть повну відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах договору державно-приватного партнерства, а також те, що особи, які виступають на стороні одного із партнерів несуть солідарну (у випадку, якщо партнером є приватний суб'єкт) і субсидіарну (у разі, коли якщо партнером є суб'єкт публічної влади) відповідальність. З викладеного видно, що законодавець, хоч і фрагментарно, втім передбачив засади цивільної відповідальності суб'єктів державно-приватного партнерства. Однак постає цілком логічне питання про те, чи несуть інші різновиди відповідальності суб'єкти досліджуваного партнерства, наприклад, адміністративну та кримінальну? У даній ситуації мусимо констатувати, що прямих вказівок у чинному законодавстві про те, що державно-приватне партнерство забезпечене засобами адміністративної та кримінальної відповідальності немає. Втім, ми все одно можемо говорити про опосе-

редковане гарантування законності державно-приватного партнерства у досліджуваній сфері саме через зазначені різновиди юридичної відповідальності, адже зазначене партнерство хоча і має договірний характер, втім йому, як слідує із самої назви цього партнерства, притаманний владний аспект, а отже у межах цього партнерства є цілком можливими правопорушення, які пов'язані із: зловживанням владним становищем, перешкоджанням здійсненню владними суб'єктами своїх повноважень, корупційними діями. А відповідальність за такого роду правопорушення вже передбачена нормами адміністративного та кримінального законодавства.

На наше переконання, з метою забезпечення більш високого рівня законності під час здійснення державно-приватного партнерства (в тому числі й у сфері вищої освіти, було б доцільно, все ж таки, передбачити принаймні адміністративну відповідальність за порушення принципів та інших вимог і засад чинного законодавства з питань зазначеного партнерства, адже на сьогодні, на нашу думку, державний партнер хоча і є кінцевим відповідальним суб'єктом перед суспільством за якість та результативність державно-приватного партнерства, втім ця відповідальність зберігає радше формальний, аніж реальний характер. З огляду на зазначене, відсутність належних результатів чи, навіть, завдання шкоди, збитків суспільним та (або) державним інтересам внаслідок неналежного співробітництва у межах досліджуваного партнерства не несе у собі якихось суттєвих негативних наслідків для тих посадових осіб, через неефективний контроль з боку яких, виникли означені проблеми.

Висновок

Отже, з огляду на вище викладене, можемо визначити юридичну відповідальність суб'єктів забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти як обов'язок цих суб'єктів сумлінно дотримуватися визначених у нормативно-правових актах матеріально-правових і процедурних засад здійснення державно-приватного партнерства, належним чином виконувати свої повноваження, а в разі порушення режиму законності зазнати для себе певних несприятливих (негативних) наслідків, забезпечених силою державного

впливу аж до примусу, вид і міра яких, а також підстави, порядок і межі застосування, визначаються законодавством.

Література

1. Чепульченко Т. О. Соціальна відповідальність: поняття та сутність / Чепульченко Т. О. // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. 2010. № 1 (5). С. 137–142.
2. Луценко О. М. Сутність поняття «соціальна відповідальність бізнесу» та його видів / О. М. Луценко // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. 2015. № 1. С. 92-95.
3. Золотарьова О.В. Соціальна відповідальність: Конспект лекцій / О.В. Золотарьова, В.К. Лебедева. Дніпро: НМетАУ, 2018. 175 с.
4. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність. Навч. посіб. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2015. 80 с.
5. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
6. Державно-приватне партнерство / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnichna-osvita/reforma-profesijnoi-osviti/derzhavno-privatne-partnerstvo-ta-dualna-osvita/derzhavno-privatne-partnerstvo>
7. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с..
8. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
9. Каленіченко, Л. І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки / Л. І. Каленіченко // Держава та регіони. Серія: Право. 2020. № 1 (67), т. 1. С. 12-17. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-1.2>.
10. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
11. Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник / Кравч. ЧУК С. Й. К.: Видавничий дім «КОНДОР», 2018. 192 с.
12. Терещук М.М. Юридична відповідальність: теоретико-правовий аналіз / М.М. Терещук // «Jurnalul juridic national: teorie și practică». 2015. №2. С. 18-21.

АНОТАЦІЯ

Аргументовано, що позитивний аспект юридичної відповідальності суб'єктів забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти полягає у глибоко усвідомленій цими суб'єктами необхідності, доцільності і корисності правомірної поведінки, що полягає у розрізі досліджуваної проблематики, у належному виконанні цими суб'єктами своїх повноважень, здійсненні своїх прав і обов'язків під час вирішення питання про здійснення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти та у процесі його безпосередньої реалізації. До цього виду відповідальності суб'єктів закликає, так би мовити, ціла низка нормативно-правових положень, закріплених у Конституції та Законах України, а також у підзаконних актах централізованого та договірною характеру.

Встановлено, що юридична відповідальність у її негативному контексті (або аспекті) являє собою реакцію держави на протиправну поведінку (дії чи бездіяльність) суб'єкта, що виражається у негативній оцінці та публічному засудженні цієї поведінки як такої, що порушує встановлений режим законності та правовий порядок, посягає на охоронювані законом соціальні цінності, права, свободи, інтереси індивідуальних та (або) колективних суб'єктів, і передбачає застосування до особи правопорушника з підстав, у порядку і межах визначених законодавством, несприятливих для неї заходів, вид і міра яких також визначаються законом, і виконання правопорушником яких забезпечене силою державного примусу. Такий підхід до розуміння негативного (або ретроспективного) боку юридичної відповідальності є справедливим і для відповідальності суб'єктів забезпечення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти.

Доведено, що з метою забезпечення більш високого рівня законності під час здійснення державно-приватного партнерства (в тому числі й у сфері вищої освіти, було б доцільно, все ж таки, передбачити принаймні адміністративну відповідальність за порушення принципів та інших вимог і засад чинного законодавства з питань зазначеного партнерства, адже на сьогодні, на нашу думку, державний партнер хоча і є кінцевим відповідальним суб'єктом перед суспільством за якість та результативність державно-приватного партнерства, втім ця відповідальність зберігає радше формальний, аніж реальний характер

Ключові слова: суб'єкт, забезпечення, державно-приватне партнерство, юридична відповідальність.

SUMMARY

It is argued that the positive aspect of the legal responsibility of the subjects of public-private partnership in the field of higher education consists in the fact that these subjects are deeply aware of the necessity, expediency and usefulness of lawful behavior; which consists in the cross-section of the investigated issues, in the proper performance by these subjects of their powers, exercising their rights and responsibilities when deciding on the implementation of public-private partnership in the field of higher education and in the process of its direct implementation. This type of responsibility of the subjects is called, so to speak, by a whole series of normative and legal provisions enshrined in the Constitution and Laws of Ukraine, as well as in secondary legal acts of a centralized and contractual nature.

It has been established that legal responsibility in its negative context (or aspect) represents the state's reaction to the illegal behavior (actions or inaction) of the subject, which is expressed in a negative assessment and public condemnation of this behavior as violating the established regime of legality and legal order, encroaches on legally protected social values, rights, freedoms, interests of individual and (or) collective subjects, and provides for the application to the person of the offender on the grounds, in the manner and within the limits determined by the law, measures unfavorable to him, the type and extent of which are also determined by law, and the execution of which by the offender is ensured by the power of state coercion. This approach to understanding the negative (or retrospective) side of legal responsibility is also fair for the responsibility of the subjects of ensuring public-private partnership in the field of higher education.

It has been proven that in order to ensure a higher level of legality during the implementation of public-private partnerships (including in the field of higher education, it would still be appropriate to provide for at least administrative responsibility for violating the principles and other requirements and fundamentals of the current legislation issues of the specified partnership, because today, in our opinion, the state partner is the ultimate responsible entity before society for the quality and effectiveness of the public-private partnership, but this responsibility retains a formal rather than a real nature

Keywords: subject, provision, public-private partnership, legal responsibility.